คำแปลปาฐกถา

เรื่องคติของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย

ของ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

895.915
ด64ค 2492

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายอากรณ์ เตมียพันธ์

ณ เมรุวัดสังเวชวิศยาราม

วันที่ ๒๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๒

คำแปลปาฐกถา

เรื่องคติของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย

ของ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายอากรณ์ เตมียพันธ์

ณ เมรุวัดสังเวชวิศยาราม

วันที่ ๒๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๒

TUDC 03/10/2563

คำนำ

นางจรูญ เตมียพันธ์ เจ้าภาพงานพระราชทานเพลิงศพ
นายอาภรณ เตมียพนธ หัวหนากองการกงสุล กรมพธการ
กระทรวงการต่างประเทศ ผู้เบนสำม แจ้งความประสงค์
มายังกรมศิลปากร จะขอพิมพ์หนังสือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
สำหรับแจกเบนที่ระลึกแก่ผู้ไปในงานน ขอให้กรมศิลปากร
ช่วยเลือกเรื่องให้ กรมศิลปากรจึงเลือกคำแปลปาฐกถา
ว่าด้วยคติของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย อันเบนพระนิพนธ์ของ
สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ให้ไปพิมพ์ตามประสงค์
ปาฐกถาเรองน สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรง
แสดงเบนภาษาอังกฤษ ในที่ประชุมการเลียงโรตะเรียน
ที่บางกอกยูไนเต็ดคลับ เมอวันท ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๗
แม้จะเบนหนังสือที่ได้เคยพิมพ์หลายครั้งแล้ว แต่ผู้ที่ยังไม่
เคยได้อ่านเห็นจะยังมีอีกมาก เมอนำมาพิมพ์ขึนอีกก็ย่อม
จะเบนประโยชน์ กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลเจตนา
ของเจ้าภาพที่พิมพ์หนังสือนแจกให้ได้อ่านกันแพร่หลาย.

กรมศิลปากร

๒๐ เมษายน ๒๔๖๒

TUDC 03/10/2563

อาภรณ์ เตมียพันธ์

ชาตะ ๗ มิถุนายน ๒๔๕๐

มรณะ ๕ มีนาคม ๒๔๘๒

TMDC 03/10/2563

ประวัตินายอาภรณ์ เตมียพันธ์

เกิดที่จังหวัดพระนคร เมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๔๕๐ เป็นบุตรหลวงอุดมรัชฎาทร (โต เตมียพันธ์) และนางผัน เตมียพันธ์ ได้รับการศึกษาภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส ที่โรงเรียนอัสสัมชัญ จังหวัดพระนคร จบหลักสูตรบริบูรณ์

เริ่มเข้ารับราชการในกระทรวงการต่างประเทศโดยเข้าสมัครสอบแข่งขันได้ และได้รับการบรรจุในตำแหน่งเสมียนตรี เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๔๗๑

รายการตำแหน่งหน้าที่และอัตราเงินเดือน

๑๕ พ.ค. ๒๔๗๑ เสมียนตรี ในกรมบัญชาการ อัตราเงินเดือน ๒๐-๓๐ บาท ได้รับจริง ๒๐ บาท

๓๐ มิ.ค. ๒๔๗๑ เสมียนเอก อัตราเงินเดือน ๕๐-๘๐ บาท ได้รับจริง ๕๐ บาท

๓๐ มิ.ค. ๒๔๗๒ ได้รับ ๕๖ บาท

TUDC 03/10/2563

๑ ก.ค. ๒๔๗๓ สอบแข่งขันตำแหน่งข้าราชการชั้นสัญญาบัตร ได้ในอันดับที่ ๒ ได้รับการบรรจุในตำแหน่งผู้ช่วยชั้น ๓ อัตราเงินเดือน ๑๕๐-๒๐๐ บาท แต่ได้รับต่ำอัตรา ๑๐๐ บาท

๑ เม.ย. ๒๔๗๕ ได้รับเงินเดือนเข้าชั้น ๑๕๐ บาท

๑ เม.ย. ๒๔๗๘ ได้รับ ๑๖๐ บาท (ตำแหน่งประจำแผนก)

๑ เม.ย. ๒๔๗๙ ได้รับ ๑๗๐ บาท (ประจำแผนก)

๑ พ.ค. ๒๔๘๐ ได้รับ ๑๘๐ บาท (ข้าราชการชั้นโท-หัวหน้าแผนก)

๑ เม.ย. ๒๔๘๑ ได้รับ ๒๐๐ บาท "

๑ เม.ย. ๒๔๘๓ ได้รับ ๒๒๐ บาท "

๑ ก.ค. ๒๔๘๕ ได้รับ ๒๔๐ บาท "

๑ ก.ค. ๒๔๘๖ ได้รับ ๒๖๐ บาท "

๑ ก.ค. ๒๔๘๗ ได้รับ ๒๘๐ บาท "

๑ เม.ย. ๒๔๘๘ เลื่อนเป็นข้าราชการชั้นเอก และได้รับ
เงินเดือน ๓๒๐ บาท

๑ ม.ค. ๒๔๙๐ รับเงินเดือน ๓๕๐ บาท

๑ ม.ค. ๒๔๙๑ รับเงินเดือน ๓๙๐ บาท

อิสสริยาภรณ์ไทย และต่างประเทศที่ได้รับ

๒๔๘๒ ตรา Leopold แห่งเบลเยี่ยม ชั้นที่ ๕

๑๘ ก.ย. ๒๔๘๓ จัตุรถาภรณ์มงกุฎไทย

๑๘ ก.ย. ๒๔๘๕ จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก

๕ ธ.ค. ๒๔๙๑ ตริตราภรณ์มงกุฎไทย

ตำแหน่งหน้าที่สุดท้าย

๑. เลขานุการโทประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงนานกิง

๒. รักษาการในตำแหน่งหัวหน้ากองการกงสุล กรมพิธีการ กระทรวงการต่างประเทศ

นายอาภรณ์ เตมียพันธ์ ได้ป่วยเป็นโรคมะเร็งในลำไส้มาช้านาน ในวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๑ ได้ไปทำการผ่าตัดที่โรงพยาบาลศิริราช ได้รักษาตัวที่โรงพยาบาลนี้

ตลอดมา นายแพทย์ได้พยายามรักษาเป็นอย่างดียิ่ง
อาการก็ไม่ดีขึ้น มีแต่ทรุดลงเป็นลำดับ จนในวันที่ ๕
มีนาคม ๒๔๙๒ จึงได้ถึงแก่กรรม รวมอายุ ๔๒ ปี

นายอาภรณ์ เตมียพันธ์ ได้แต่งงานกับนางจรูญ
เตมียพันธ์ เมื่ออายุ ๒๘ ปี มีบุตรด้วยกัน ๔ คน คือ

๑. เด็กชายอุรุ เตมียพันธ์ อายุ ๑๔ ปี
๒. เด็กชายวรา " " ๑๒ ปี
๓. เด็กหญิงอร " " ๙ ปี
๔. เด็กหญิงจุไร " " ๕ ปี

เรื่องคติของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย

๑. คติต่างประเทศ (Foreign Culture) ที่มาถึงประเทศสยามนั้น มาแต่เดิมก่อนประเทศอื่นช้านาน ชาวสยามได้รับศาสนา (Religion) ศิลป (Art) ศาสตร์ (Science) และอักษร (Writing) มาจากอินเดียทั้งนั้น

๒. ในแหลมอินโดจีนนี้ คติต่างประเทศดูเหมือนจะนับถือแต่คติอินเดียมาจนกระทั่งอินเดียตกอยู่ในอำนาจพวกถือศาสนาอิสลาม ตั้งแต่ ศ.ศ. ที่ ๑๓ ในสมัยนั้นประจวบประเทศจีนก็ถูกพวกมงโคล (Mongol) มาตีเมือง มีพวกจีนหลบหนีข้าศึกมาทางตะวันตก มาอาศัยอยู่ในประเทศเขมรและสยามเป็นอันมาก แล้วพระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์หงวน (The Emperor of Yuan dynasty) ให้มาทำทางไมตรีเมื่อ ค.ศ. ๑๒๘๒ ประเทศสยามจึงเริ่มสมาคม (Relations) และค้าขาย (Trade) กับจีน คติจีนจึงเริ่มเจริญในประเทศสยามแต่นั้นเป็นต้นมา

๓. ชาวยุโรปนั้น นอกจากคนกล้าเที่ยวเดินทาง (adventurous travellers) เช่นมาโคโปโล พวกโปรตุเกศได้มา

ถึงประเทศสยามก่อนชาติอื่น โปรตุเกศมาขอทำทางไมตรี และได้รับอนุญาตให้มาค้าขายในประเทศสยามเมื่อ ค.ศ. ๑๕๑๑ แต่นักพวกโปรตุเกศเข้ามาตั้งค้าขายอยู่ที่พระนครศรีอยุธยา ครั้นเมื่อ ค.ศ. ๑๕๓๘ พระเจ้าแผ่นดินสยามเสด็จไปรบกับพะม่าทัปลายแดน ครั้งนั้นพวกโปรตุเกศประมาณ ๑๐๐ คน อาสาเข้ากองทัพหลวงไปช่วยรบพะม่าด้วย ครั้นไทยมีชัยชะนะ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นจึงพระราชทานบำเหน็จความชอบ ยกที่ดินตำบลหนึ่ง ริมแม่น้ำทางฝั่งตะวันตกข้างใต้กรุงศรีอยุธยา ให้พวกโปรตุเกศทั้งปวงตั้งบ้านเรือน และพระราชทานอนุญาตให้สร้างวัดถือศาสนาคริสตังตามชอบใจ ชาวยุโรปและศาสนาคริสตังจึงนับว่าแรกมาตั้งในสยามประเทศเมื่อศตพรรษที่ ๑๖ แห่งคริสตศก

๔. ชาวยุโรปแรกมาอยู่ในประเทศสยาม มีแต่โปรตุเกศชาติเดียวตลอดเวลาเกือบร้อยปี แต่ไทยเรียกว่า “ฝรั่ง” ตามอย่างพวกชาวอินเดีย ซึ่งเรียกชาวยุโรปไม่ว่าชาติใด ๆ ว่า “ฟรังคิส” ไทยจึงเรียกว่า “ฝรั่ง” ทั้ง

ชาวยุโรปแลอเมริกามาจนทุกวันนี้ ก็ครั้งนั้นรัฐบาลโปรตุเกศประสงค์จะปลูก (plant) ศาสนาคริสตังแลคนโปรตุเกศ (Portuguese Colony) ให้มีประจำ (permanently) ตามเมืองในประเทศตะวันออกที่โปรตุเกศได้มาตั้งค้าขาย หรือมาตั้งเปนเมืองขึ้นให้ทุกแห่ง จึงอุดหนุน (encourage) ให้พวกโปรตุเกศทำการสมรสกับหญิงชาวประเทศนั้น ๆ เมื่อเกิดลูกหลานก็สั่งสอนผูกหัดให้ถือศาสนา แลประพฤติขนบธรรมเนียมเช่นโปรตุเกศ อาศัยเหตุนี้จึงมีเชื้อสายโปรตุเกศแพร่หลายสืบต่อมา ผิดกับชาวยุโรปชาติอื่น ๆ ซึ่งออกมายังประเทศตะวันออกในภายหลัง ยังมีพวกเชื้อสายโปรตุเกศอยู่ทั้งในอินเดียในลังกาแลในประเทศสยามจนทุกวันนี้ ยังคงถือศาสนาโรมันคาโธลิก แลบางคนยังรู้ภาษาโปรตุเกศบ้าง แต่อย่างอื่นเหมือนกับชาวต่างประเทศเสียโดยมาก

๕. ก็เมื่อโปรตุเกศเข้ามาอยู่ในประเทศสยามแต่ชาติเดียวนั้น ชาวประเทศทางตะวันออกยังมิใคร่รู้จักใช้ปืนไฟ ประจวบเวลาเกิดมหายุทธสงครามในระหว่างไทยกับพะม่า

เวียนรบกันอยู่กว่า ๕๐ ปี ในสมัยนั้นปรากฏว่าโปรตุเกศได้นำวิชาความรู้ของชาวยุโรปเข้ามาเป็นประโยชน์แก่ประเทศสยามหลายอย่าง อย่าง ๑ คือทำปืนไฟ (making firearms) ทำได้ดีจนสามารถส่งไปให้ญี่ปุ่นเมื่อต้นศตพรรษที่ ๑๗ แห่งคริสตศก มีจดหมายเหตุปรากฏอยู่ว่า เมื่อคริสตศก ๑๖๐๖ โชคุนมีอักษรศาสน์เข้ามาชมปืนที่ไทยทำ และทูลขอปืนนั้นต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามอีกด้วย อีกอย่าง ๑ โปรตุเกศได้มาให้แบบแผนสร้างป้อมปราการต่อสู้ปืนไฟ (Fortifications against firearms) ยังมีปรากฏอยู่ทั่วทั้งพระนครศรีอยุธยา และที่เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัยจนบัดนี้ อีกอย่าง ๑ มาผึกหัดวิธีใช้ปืนไฟในยุทธสงคราม (the use of firearms in war-fare) แต่อย่างหลังนี้ จะว่าเป็นประโยชน์แก่ไทยที่เดียวว่าไม่ได้ ด้วยโปรตุเกศช่วยทั้งไทยและพะม่า พวกโปรตุเกศจะได้นำความรู้วิชาอย่างใดมายังประเทศสยามอีกบ้างทราบไม่ได้แน่ แต่การสอนศาสนาคริสตังนั้น หาปรากฏว่าไทยได้รับถือไม่

๒. ชาวยุโรปชาติอื่นเริ่มมามีทางไมตรี และมาค้าขาย

ในสยามประเทศเมื่อศตพรรษที่ ๑๗ แห่งคริสตศก หลาย
ชาติ คือพวกฮอลันดามาเมื่อคริสตศก ๑๖๐๔ พวกอังกฤษ
มาเมื่อคริสตศก ๑๖๑๒ พวกเดนมาเมื่อคริสตศก ๑๖๒๑
แต่พวกเดนมาค้าขายเพียงที่เมืองมะริด ไม่ได้เข้ามาตั้งห้าง
ถึงที่กรุงศรีอยุธยาเหมือนพวกฮอลันดาและอังกฤษ สองชาติ
นี้ถือศาสนาลัทธิโปรเตสตันต์ ไม่เกี่ยวข้องแก่การสอน
ศาสนาคริสตังเหมือนพวกโปรตุเกศ ทำแต่การค้าขายเป็น
สำคัญ ปรากฏว่าพวกฮอลันดาได้นำวิชาต่อเรือกำปั่นเข้า
มาให้ประเทศนี้ ส่วนพวกอังกฤษนั้นได้เข้ามารับราชการ
เดินเรือทะเลของไทยมากด้วยกัน เห็นจะได้นำวิชาเดิน
เรือเข้ามาสอนในประเทศสยาม ในสมัยที่กล่าวนี้พวกสเปญ
ก็ได้มาถึงประเทศสยาม แต่มิได้เป็นไมตรีกันยืดยาว เหตุ
เพราะพวกสเปญไปช่วยชาวกัมพูชาซึ่งเป็นกบฏต่อประเทศ
สยามในสมัยนั้น

๗. ถึงตอนปลายศตพรรษที่ ๑๗ เมื่อคริสตศก ๑๖๖๒
พวกฝรั่งเศสมาถึงประเทศสยามอีกชาติหนึ่ง เหตุที่พวก
ฝรั่งเศสมายังสยามประเทศนี้ ผิดกับพวกฮอลันดาและ

อังกฤษ ด้วยเกิดแต่พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ บำรุงศาสนา
โรมันคาโธลิกในยุโรป ประสงค์จะฟื้นศาสนาคริสตังให้รุ่ง
เรืองทางประเทศตะวันออก เหมือนอย่างเมื่อครั้งพวกโปร-
ตุเกศยังมีอำนาจ จึงแต่งพวกบาดหลวงให้ออกมาตรวจ
ตราว่าจะควรทำอย่างไรดี พวกบาดหลวงเดินบกมาทาง
ประเทศซีเรีย เปอรเซีย อินเดีย ตลอดมาถึงประเทศ
สยามนี้ เห็นว่าในประเทศอันได้ผ่านมา พวกอิสลามมี
อำนาจปกครองบ้านเมืองมักกีดกันศาสนาอื่น แต่สยาม
ประเทศถือพระพุทธศาสนา อันมีคติไม่เบียดเบียนศาสนา
อื่น อีกประการ ๑ เห็นว่า ประเทศสยามอยู่ระหว่างอิน-
เดียกับเมืองจีน มีพวกชาวประเทศต่าง ๆ ทางตะวันออก
มาค้าขาย และอาศัยอยู่เกือบจะทุกชาติ ถ้าตั้งสอนศาสนา
คริสตังที่กรุงศรีอยุธยา อาจจะสอนพวกชาวอินเดีย ชะวา
มะลายู และไทย มอญ เขมร ตลอดจนพวกจีนที่มาตั้งภูมิ
ลำเนาและค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยาให้พวกชาตินั้น ๆ พา
ศาสนาคริสตังไปปลูกเพาะในประเทศของตน แล้วพวก
บาดหลวงจะได้ตามไปตั้งสั่งสอน พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ และ

โป๊ปเห็นชอบด้วยตามความคิดนั้น จึงให้เอากรุงศรี-
อยุธยาเป็นที่ตั้งมราชตั้งสอนศาสนาคริสตัง ทางประเทศ
ตะวันออกในครั้งนั้น พวกบาดหลวงฝรั่งเศสที่เป็นมชชันนารี
มาในครั้งนั้นเป็นคนฉลาด เริ่มต้นตั้งทำการด้วยทำความ
ดี (charity) ให้แก่คนทั้งหลาย เป็นต้นว่ารับรักษาพยาบาล
ไข้เจ็บให้คนจนตลอดจนคนโทษ แลว้รับสอนวิชาความรู้
ให้แก่เด็ก คนทั้งหลายก็พากันนิยม ในครั้งนั้นประจวบ
เวลาสมเด็จพระนารายณ์เป็นพระเจ้าแผ่นดินสยาม พระ
อัธยาศัยกว้างขวาง (liberal) มีพระราชประสงค์จะทำนุบำ-
รุงบ้านเมืองแลประชาชนให้เจริญรุ่งเรือง เมื่อเห็นพวก
บาดหลวงฝรั่งเศสมาทำคุณความดีเช่นนั้น ก็ทรงพระกรุณา
อุดหนุน เช่นพระราชทานที่ให้บาดหลวงสร้างวัด (คือวัด
สันโยเสฟ ซึ่งยังปรากฏอยู่ที่พระนครศรีอยุธยาจนบัดนี้)
และให้ตั้งโรงเรียน ทั้งโปรดให้ส่งเด็กไปเล่าเรียนภาษา
ต่างประเทศที่บาดหลวง ก็ในสมัยนั้นเป็นเวลาไทยกับฮอ-
ลันดาเกิดหมองหมางกัน (strain relations) ด้วยเรื่องการ
ค้าขาย สมเด็จพระนารายณ์ไม่ไว้พระทัยฮอลันดา พวก

บาดหลวงทราบความทั้งนี้จึงแนะนำพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ซึ่งเป็นข้าศึกกับพวกฮอลันดายู่ทางยุโรป มาเจริญทางพระราชไมตรีและรับอุดหนุนไทยให้นายช่างและนายทหารเข้ามาช่วย ได้ทำการก่อสร้างที่ในกรุงศรีอยุธยา และที่เมืองลพบุรีสำหรับเป็นราชธานีในเวลาเกิดสงครามกับชาวต่างประเทศและฝึกหัดทหารอย่างวิธียุโรปขึ้นในครั้งนั้น พวกช่างฝรั่งเศสได้สร้างป้อมที่บางกอกน้อย ตรงที่โรงเรียนราชินีซึ่งรื้อเสียแล้วป้อม ๑ อยู่ที่โรงเรียนนายเรือยังปรากฏอยู่จนเดี๋ยวนี้ป้อม ๑ นับว่าฝรั่งเศสได้นำวิชาก่อสร้าง (Architecture) และวิชาทหารอย่างยุโรป (European military discipline) เข้ามาในเมืองไทยครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ นอกจากนี้มวิชาอื่นที่ฝรั่งเศสได้นำเข้ามาครั้งนี้อีกหลายอย่างคือ วิชาดาราศาสตร์อย่างฝรั่ง (Astronomy) และกล้องส่องสำหรับดูดาวเป็นต้น อย่าง ๑ โอสถ (Medicine) อย่าง ๑ และจะมีวิชาอย่างอื่นอีกที่ไม่ทราบได้ในบัดนี้ การที่ไทยส่งเด็กไปเรียนวิชาถึงยุโรป ก็เริ่มส่งครั้งสมเด็จพระนารายณ์เป็นที่แรก

๙. แต่วิชาต่างๆที่ฝรั่งเศสนำเข้ามานั้นต้องที่ Destined จะศูนย์ไปหมด (to be destroyed) เพราะเกิดเข้าใจผิดข้อเดียว (by a single misunderstanding) คือพวกบาดหลวงเชื่อ (believe) ว่าจะสามารถให้สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระพุทธศาสนา ไปเข้ารีตถือศาสนาคริสตังได้ หวังว่าถ้าได้เช่นนั้น ประชาชนชาวสยามก็จะตามเสด็จเข้ารีตด้วย ก็จะสามารถทำประเทศสยามให้เป็นประเทศถือศาสนาคริสตังเกิดขึ้นทางตะวันออก พวกบาดหลวงจึงขอความอุดหนุนของพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ และพยายามวากลาวเอาวชิเยนทร์ ซึ่งบาดหลวงสามารถให้เข้ารีตได้นั้น ให้เป็นผู้ช่วยคิดอ่านในเหล่าข้าราชการไทย ตามที่บาดหลวงเข้าใจผิดนั้นเป็นเหตุให้เกิดศัตรูขึ้นในข้าราชการไทยโดยมาก เพราะเห็นว่าพวกฝรั่งเศสจะทำลายพระพุทธศาสนา และเอาบ้านเมืองเป็นของฝรั่งเศส ครั้นพระนารายณ์สวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๘ จึงเกิดจลาจลขึ้นในบ้านเมือง พระเพทราชาผู้หัวหน้าของข้าราชการพวกนั้น ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินก็เลิก (undo) การอย่างฝรั่งเสียโดยมาก แต่นั้นมาจนเสียกรุง-

ศรีอยุธยาแก่พะม่าข้าศึก เมื่อคริสตศักราช ๑๗๖๗ ก็ยังมีฝรั่งบาดหลวงและพวกพ่อค้าอยู่ทุกกรุงศรีอยุธยาหลายชาติ แต่ไม่ปรากฏว่าชาวตะวันตกได้นำวิชาความรู้อย่างใดเข้ามายังประเทศนี้

๙. เมื่อไทยเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พะม่าข้าศึก ถูกข้าศึกทำลายบ้านเมือง แลกวาดเกบเอาทรัพย์สมบัติจับผู้คนไปเป็นชะเลยเป็นอันมาก คติซึ่งชาวตะวันตกได้พามาผึกสอน หรือก่อสร้างไว้ในประเทศสยามก็ศูนย์ไปเสียเกือบหมด วิชาความรู้ซึ่งชาวยุโรปนำเข้ามายังประเทศนี้ เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีและยังคงอยู่มาจนกรุงรัตนโกสินทร์ ดูเหมือนจะมีแต่ของเหล่าน คือวิชหล่อปืนไฟ (casting cannon) อย่าง ๑ ใช้ปืนไฟในการยุทธอย่าง ๑ วิชทำป้อมค่ายสู้กำลังปืนไฟอย่าง ๑ โอสถยังมีผงใช้รักษาแผลแทนตัดผ่า พวกเชือสายโปรตุเกศยังใช้รักษาต่อมา กับตำรายา (Prescriptions) มีอยู่ในตำรายาไทยว่าเป็นของหมอฝรั่งได้รักษาถวายสมเด็จพระนารายณ์เป็นต้นอย่าง ๑ ของกิน (Confectionaries) เช่น Sponge cake

เช่นไทยยังเรียกว่าขนมฝรั่งอย่าง ๑ Oeuf Filets ไทยเรียกว่าฝอยทอง เป็นของโปรตุเกศอย่าง ๑ นอกจากนี้การก่อสร้างศึก เช่นก่อโค้งเป็นต้น เพราะของที่ฝรั่งมาให้อย่างก่อสร้าง เช่นที่เมืองลพบุรี ก็ยังเหลือเป็นตัวอย่างอยู่

๓๐. ตั้งแต่เสียกรุงศรีอยุธยาแก่พะม่าข้าศึก เมื่อ ค.ศ. ๑๗๖๗ ไทยต้องทำสงครามกู้อิสรภาพอยู่ในแผ่นดินขุนหลวงพระยาตาก ๑๕ ปี และต้องรบพุ่งกับพะม่ารักษาอิสรภาพมาในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี ๑ อีก ๒๘ ปี ในสมัยนี้ประจวบกับเกิดการจลาจลในประเทศฝรั่งเศสแล้วเกิดมหาสงครามของพระเจ้านะโปเลียนต่อมา การคมนาคม ในระหว่าง ไทย กับ ชาวยุโรป จึงเป็น อันหยุดไป (suspended) คราวหนึ่งประมาณ ๕๐ ปี ในระยะนี้การค้าขายของไทยมีแต่กับเมืองจีนเป็นสำคัญ ทางไมตรีในระหว่างประเทศก็มีแต่กับเมืองจีน เป็นเหตุให้ไทยสนิทสนมกับจีน คติต่างประเทศที่มาแต่ต่างประเทศจึงเป็นคติจีนเป็นพื้น ตลอดสมัยนี้

๓๑. ชาวยุโรปเริ่มกลับมามีการเกี่ยวข้อง (Relations)

กับประเทศสยามเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดที่๒ซึ่ง
เสวยราชย์เมื่อ ค.ศ. ๑๘๐๙ ในสมัยนั้นไทยกำลังเตรียม
การต่อสู้ข้าศึกทั้งพะม่าและญวน ต้องการเครื่องศาสตราวุธ
(Arms and Ammunitions) สำหรับป้องกันบ้านเมือง จึง
แต่ง (commissioned) เรือกำปั่นหลวง ๒ ลำให้บรรทุก
สินค้าไปขายที่เมืองสิงคโปร์บ้างเมืองมาเก๊าบ้าง แล้วซื้อ
หาเครื่องศาสตราวุธมาใช้

๑๒. การที่ไทยใช้ธงช้างเป็นธงชาติก็เกิดขึ้นในสมัย
เดิมธงสำหรับชักในเรือกำปั่นไทย ใช้ธงสีแดงมาแต่ครั้ง
กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มาถึงสมัยเรือกำปั่นหลวงออก
ไปถึงเมืองมาเก๊าและสิงคโปร์ พวกฝรั่งว่าธงแดงพวก
มะลายูมักใช้กันมาก (commonly used) ไม่สังเกตว่าเป็นเรือ
หลวงของประเทศสยาม ก็ครั้งนั้นสมเด็จพระรามาธิบดที่๒
ทรงใช้ช้างเผือกถึง ๓ ช้างตามประเพณีในประเทศพะม่า
ไทย และเขมร อันมีมาแต่โบราณ ถือว่ามีพระเกียรติยศ
เป็น “พระเจ้าช้างเผือก” (Lord of the white Elephants)
จึงโปรดให้ทำรูปช้างเผือกอยู่ในวงจักรติดบนธงแดง ชัก

เรือกำบันหลวง หมายความว่าเบนเรือของพระเจ้าช้างเผือก ต่อมาเมื่อใช้เบนธงชาติสำหรับเรือผู้นอนของเอาจักรเป็นเครื่องหมายแห่งพระราชา (Kingship) ออกเสีย จึงเกิดธงช้างเบนธงชาติตั้งแต่เมื่อ ค.ศ. ๑๘๑๙ เป็นต้นมา

๑๓. เมื่อ ค.ศ. ๑๘๑๘ โปรตุเกศเจ้าเมืองมาเก๊าแต่งทูต (Envoy) ให้คุมเครื่องราชบรรณาการมาถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ขอประทานอนุญาตให้โปรตุเกศเข้ามาค้าขาย และมาต่อเรือกำปั่นได้ในกรุงสยาม ก็ได้ประทานอนุญาตตามประสงค์ เป็นการตอบแทนที่โปรตุเกศช่วยหาเครื่องศาสตราวุธให้แก่ไทย เจ้าเมืองมาเก๊าจึงให้คาสส์เดอซิลไวโร เข้ามาเป็นผู้จัดการของโปรตุเกศอยู่ในบางกอก สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระราชทานที่ (สถานทูตโปรตุเกศบัดนี้) ซึ่งเจ้าญวนยาดองเคยได้อยู่แต่ก่อนให้คาสส์เดอซิลไวโรอยู่ แล้วทรงตั้งคาสส์เดอซิลไวโรเป็นขุนนางไทยที่หลวงอภัยวานช แต่ฝรั่งว่าเป็นกงสุลโปรตุเกศ ในสมัยนั้นฝรั่งที่อยู่ในบางกอกมีแต่บาดหลวงฝรั่งเศสซึ่งกลับเข้ามาอยู่กับพวกคริสตังเชื้อสายโปรตุเกศ

ทกุฎจน แต่ครั้งแผ่นดินขุนหลวงพระยาตาก กับพวก
คาถสเดอซิลไวโร โปรตุเกศ กับนาน ๆ มีเรือกำปั่นอังกฤษ
มาค้าขายบ้าง การที่ไทยพูดจากับชาวตะวันตก ถ้าเป็น
อังกฤษใช้ภาษามะลายู โปรตุเกศนั้นมีพวกเชื้อสายโปรตุ-
เกศบางคนยังรู้ภาษาพอเป็นล่ามโปรตุเกศได้ ส่วนพวก
ฝรั่งเศสนั้นบาดหลวงหัดพูดภาษาไทยได้เอง หาปรากฏว่า
มีไทยคนใดคนหนึ่งพูดภาษาฝรั่งได้ไม่

๑๔. การที่ไทยเกี่ยวข้อง (Relations) กับอังกฤษใน
สมัยนั้นเริ่มเกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๘๒๓ ด้วยบริษัทอินเดียอังกฤษ
(British India Company) อยากจะขยายการค้าขาย (trade)
มาถึงบางกอก มาควิสเหสติง (the Marquis of Hasting)
ซึ่งเป็นเจ้าเมืองอินเดียของอังกฤษอยู่ในสมัยนั้น จึงแต่ง
ให้หมอยอนครอเฟิดเป็นทูตนำเครื่องราชบรรณาการเข้ามา
ถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เพื่อจะขอทำหนังสือสัญญา
ทางไมตรี ความปรากฏในหนังสือระยะทาง (Journal) ของ
ครอเฟิดว่า การที่พูดจากันกับไทยลำบากมาก ด้วยไม่มีใคร
รู้ภาษาอังกฤษในบางกอกนั้น ครอเฟิดต้องเอาล่ามภาษา

มะลายูมาด้วย เมื่อสนทนากับเสนาบดี ครอเฟิดพูดภาษา
อังกฤษกับล่ามของตน ล่ามนั้นแปลเป็นภาษามะลายูแก่
ล่ามของไทย ล่ามของไทยแปลเป็นภาษาไทยเรียนเสนาบดีๆ
ตอบครอเฟิดว่ากระไร ก็ต้องแปลกลับไปอย่างเดียวกัน
การปรึกษาสัญญา (Negotiations) ครั้งนั้นไม่สำเร็จได้
ด้วยเหตุ ๒ อย่าง อย่างที่ ๑ เมื่อก่อนครอเฟิดจะเข้ามา
เจ้าเมืองไทรเอาใจออกหากจากไทยไปเข้ากับพะม่า ไทย
ให้กองทัพลงไปตีได้เมืองไทร อังกฤษไม่อยากจะให้ไทยมี
อำนาจลงไปใกล้เกาะหมาก ให้ครอเฟิดเข้ามาขอเมืองไทร
คืนให้เจ้าพระยาไทร ไทยไม่ยอม อีกอย่าง ๑ นั้น ไทยจะให้
อังกฤษที่เมืองเกาะหมาก สิงคโปร์ช่วย (facilitate) หาเครื่อง
ศาสตราวุธมาขายแก่ไทย ฝ่ายอังกฤษอยากจะไปค้าขาย
ที่เมืองพะม่าด้วยเหมือนกัน เกรงพะม่าจะว่ามาเข้ากับไทย
ครอเฟิดจึงรับเป็นอุบายว่า ถ้าไทยสัญญาว่าจะไม่เอาเครื่อง
ศาสตราวุธมาใช้รบพุ่งกับเมืองที่เป็นไมตรีกับอังกฤษๆ จึง
จะรับเป็นธุระช่วยหาให้ ไทยไม่พอใจในข้อนี้ด้วยอีกอย่าง
๑ จึงไม่ยอมทำหนังสือสัญญากับอังกฤษในครั้งนั้น เป็น

แต่อนุญาตให้เรือกำปั่นอังกฤษไปมาค้าขายได้เหมือนชาติอื่น แม้การทำสัญญาไม่ตกลงกันเมื่อคราวครอเฟิดเข้ามาไทยกับอังกฤษก็เริ่มมีทางไมตรีกันแต่นั้นมา

๑๕. ถึง ค.ศ. ๑๘๒๔ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ สวรรคต สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ ได้เสวยราชย์ ในค.ศ. ๑๘๒๔ นั้นเอง อังกฤษเกิดสงครามกับพะม่าครั้งแรก (the First Burmese War) อังกฤษกับไทยได้เข้ากันในการรบพะม่าในครั้งนั้น จึงเป็นเหตุให้ได้ทำหนังสือสัญญาทางไมตรีกับบริษัทอินเดียอังกฤษ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๒๕ ในคราวนายร้อยเอก เฮนรี่เบอร์นีเป็นทูตเข้ามา ในเวลานั้นเพราะยังไม่มีไทยใครรู้ภาษาอังกฤษ หนังสือสัญญาต้องทำถึง ๔ ภาษา คือภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษามะลายู และภาษาโปรตุเกศ เมื่อทำสัญญากันแล้วมีพ่อค้าอังกฤษเข้ามาตั้งคลังขายคนแรกชื่อรอเบิตฮันเตอร์ มาตั้งห้างอยู่ที่กุฎีจีน สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ ก็ทรงตั้งเป็นขุนนางไทยที่หลวงวิเศษพานิช เหมือนอย่างพระองค์ก่อนได้ตั้ง คาดสเตอซิลไวโรโปรตุเกศมาแต่ก่อน ได้เริ่มมีการค้าขายกับ

อังกฤษมาแต่ในตอนนั้น ทางฝ่ายพวกโปรตุเกศก็เริ่มมีพวกพ่อค้าโปรตุเกศเข้ามาตั้งในบางกอกในตอนนั้น

๓๖. ถึง ค.ศ. ๑๘๒๙ พวกมิชชันนารีอเมริกันเริ่มเข้ามาตั้งที่ในบางกอกนั้น เดิมพวกอเมริกันมิชชันนารีมาสอนศาสนาอยู่ในเมืองจีน มารู้ความว่ามีพวกจีนเข้ามาอยู่ในเมืองไทยมาก จึงให้มิชชันนารี ๒ คนซึ่งรู้ภาษาจีนเอาหนังสือสอนศาสนา (Religious tracts) ซึ่งแต่งและพิมพ์เป็นภาษาจีนเข้ามายังบางกอก พวกมิชชันนารีมาขออนุญาต รัฐบาลไทยก็อนุญาตให้สอนตามประสงค์ จึงเช่าที่ตั้งสถานสอนศาสนาแก่พวกจีนอยู่ทรมวัดเกาะในสำเพ็ง แต่ส่วนไทยนั้น เพราะพวกมิชชันนารียังไม่รู้ภาษาไทยและไม่ได้เตรียมหนังสือเข้ามาสอนศาสนา จึงเป็นแต่ช่วยรักษาไข้เจ็บให้แก่ไทย ไทยสำคัญว่าพวกมิชชันนารีเป็นหมอ (Physician) จึงเรียกพวกมิชชันนารีอเมริกันว่าหมอ (Doctor) แล้วเลยเรียกกันสืบมาว่าหมอนั้น หมอนี้ จนทุกวันนี้ เพราะพวกมิชชันนารีอเมริกันเห็นว่าไทยไม่รังเกียจ จึงได้คิดขยายการต่อมาถึงสั่งสอนไทยในประเทศ

สยามนั้น มีพวกมิชชันนารีอเมริกันคิดตามกันออกมามาก ขึ้นโดยลำดับ แต่ในชั้นแรกเมื่อยังไม่รู้ภาษาไทย ได้แต่รักษาไข้เจ็บให้แก่ไทยอยู่หลายปี จนรู้ภาษาไทยจึงได้ตั้งต้นสอนศาสนา

๑๗. พวกมิชชันนารีอเมริกันได้นำวิชาความรู้ของชาวตะวันตกเข้ามาให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศสยามนหลาย อย่างเป็นต้นว่า วรัตพิมพ์ภาษาไทย แต่วรพิมพ์หนังสือไทยนั้นอเมริกันหาได้คิดไม่ เป็นความคิดของคนอังกฤษ มีเรื่องปรากฏว่าเมื่อครอเฟิดเป็นทูตมาเมืองไทยกลับไปแล้ว รัฐบาลอังกฤษในอินเดียคิดเห็นว่าอังกฤษคงจะต้องเกี่ยวข้องกับไทยต่อไป ต่อมาจึงแต่งให้นายร้อยเอก โลว์ คนหนึ่ง (ซึ่งภายหลังได้เป็นนายพันเอก) มาเรียนภาษาไทยที่บีนัง นายร้อยเอกโลว์พยายามเรียนจนรู้ภาษาไทยพูดได้อ่านหนังสือออก แล้วจึงแต่งหนังสือไวยากรณ์สำหรับให้ชาวต่างประเทศเรียนภาษาไทยขึ้นเรื่อง ๑ เมื่อจะพิมพ์หนังสือนั้นไปคิดทำตัวพิมพ์อักษรไทยที่เมืองกาลกัตตา แล้วพิมพ์หนังสือไวยากรณ์นั้นขึ้น เมื่อ ค.ศ. ๑๘๒๘ (หอ

พระสมุดสำหรับพระนครมีหนังสือไวยากรณ์นั้นอยู่) แล้ว
เอาตัวพิมพ์นั้นมาไว้ที่เมืองสิงคโปร์ ฝ่ายมิชชันนารี
อเมริกันเมื่อเรียนรู้ภาษาไทยแล้ว แต่งหนังสือจะสอน
ศาสนาแก่คนไทย รู้ว่าตัวอักษรไทยมีอยู่ที่สิงคโปร์ จึง
ลงไปขอพิมพ์หนังสือไทยที่เมืองสิงคโปร์ แล้วเลยขอซื้อ
ตัวพิมพ์นั้นเอาขึ้นมาตั้งโรงพิมพ์หนังสือไทย ในบางกอก
เมื่อ ค.ศ. ๑๘๓๖ พวกมิชชันนารีอเมริกันได้นำวิชาปลูกผี
เข้ามาในเมืองไทยอีกอย่าง ๑ ได้เริ่มปลูกเมื่อ ค.ศ. ๑๘๓๗
หนังสือพิมพ์ข่าวพวกมิชชันนารีก็แรกพิมพ์ขึ้น เมื่อ ค.ศ.
๑๘๔๔

๑๘. ในสมัยนั้นเรือที่ไปค้าขายในระหว่างเมืองไทย
กับเมืองจีนยังใช้เรือสำเภาจีนเบนพื้น เรือกำปั่นหลวงทำ
ดุเหมือนจะเป็นเรือซื้อมาแต่ต่างประเทศ ครั้นมีเรือ
กำปั่นฝรั่งเข้ามาค้าขายเนือง ๆ สมเด็จพระรามาธิบดี ๓
ทรงพระราชดำริเห็นว่าเรือกำปั่นฝรั่งดีกว่าสำเภาจีน จึง
โปรดให้สมเด็จเจ้าพระยา (the Regent) เวลานั้นยังเป็น
ขุนนางหนุ่ม แต่เป็นคนฉลาด คิดต่อเรือกำปั่นอย่างฝรั่ง

สมเด็จเจ้าพระยาเห็นจะได้ช่าง (shipwright) อังกฤษและโปรตุเกศเป็นผู้ช่วย ไปตั้งต่อเรือกำปั่นที่เมืองจันทบุรีต่อจนสำเร็จ ได้นำลำแรกเข้ามาถวายเมื่อ ค.ศ. ๑๘๓๕ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ โปรดมาก แต่นั้นไทยก็เริ่มใช้เรือกำปั่นอย่างฝรั่งต่อมา เรื่องนี้มีอนุสาวรีย์ที่ประหลาดปรากฏอยู่ ด้วยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ ทรงพระราชดำริว่าต่อไปภายหน้าสำเภาจีนคงจะต้องเลิก เพราะสู้เรือกำปั่นของฝรั่งไม่ได้ และครั้นนั้นกำลังทรงปฏิสังขรณ์ (Restoration) วัดคอกกระบือซึ่งอยู่เหนืออู่บางกอกดอกเดียวนี้ จึงโปรดให้สร้างรูปเรือสำเภาจีนเป็นฐานพระเจดีย์ชนไว้ที่วัดนั้น ดำรัสว่าต่อไปถึงชั้นลูกหลานไม่รู้ว่าเรือสำเภาจีนเป็นอย่างไร จะได้ไปดูที่วัดนั้น และให้เรียกชื่อวัดว่า วัดยานนาวา ท่านทั้งหลายยังจะดูได้จนทุกวันนี้

๑๙. ความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในเรื่องคติของชาวตะวันตกในประเทศนี้เกิดขึ้นเมื่อคริสตศักราช ๑๘๕๒ เหตุด้วยอังกฤษเกิดรบกับจีนครั้งแรก (the first Chinese War) ครั้งนี้ในเมืองไทยเชื่อว่าจีนโดยมากว่า จีนไม่ได้แพ้

ฝรั่ง เป็นแต่ยอมสัญญาซื้อรำคาญ มิไทยที่เป็นชั้นสูง
แต่ ๓ คนซึ่งเห็นว่าจนแพ้ฝรั่ง และเชื่อว่าชาวยุโรปจะ
ออกมามีอำนาจทางประเทศตะวันออกในวันหน้า ๓ คนนั้น
คือพระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (King
Mongkut) เวลานั้นทรงผนวชอยู่พระองค์ ๑ พระบิน เกล้า
พระอนุชา (Younger full brother) ของพระจอมเกล้า
พระองค์ ๑ สมเด็จเจ้าพระยาองค์ ๑ เห็นว่าไทยควร
จะขวนขวายหาความรู้วิชาการอย่างฝรั่งให้รู้ไว้ เผื่อ
บ้านเมืองจะต้องเกี่ยวข้องกับฝรั่งในวันหน้า พระจอมเกล้า
เป็นปราชญ์ชำนาญภาษาบาลีได้ทรงเรียนภาษาละตินจาก
สังฆราชปะละคัวอยู่แต่ก่อนแล้ว จึงเริ่มทรงเรียนภาษา
อังกฤษกับมิชชันนารีอเมริกันคนหนึ่ง ชื่อแคสเวล พระ
บิน เกล้านั้น ก็ทรงเรียนภาษาอังกฤษจากพวกมิชชันนารี
อเมริกัน แต่พระองค์เองเป็นตำแหน่งนายทหารอยู่ในสมัย
นั้น พอพระหฤทัยศึกษาตำราทหาร (มีตำราปืนใหญ่
พระบิน เกล้าทรงแปลจากภาษาอังกฤษแต่สมัยนั้นยังปรากฏ
อยู่) ทางภาษาจึงทรงทราบสู้พระจอมเกล้าไม่ได้ ส่วน

สมเด็จเจ้าพระยานั้นเพราะชอบวิชาต่อเรือ จึงเอาเป็นธุระ
ต่อเรือกำบั่นรบ เรียนรู้ภาษาอังกฤษพอพูดได้บางเล็กน้อย
นอกจากทั้ง ๓ ที่กล่าวมา ยังมีอีก ๒ คน คือกรมหลวง
วงศาธิราชสนิท (บุตรของเจ้าพระยาวงศานุประพันธ เสนาบดี
กระทรวงคมนาคมและหม่อมราชวงศ์สุวพรรณ สนิทวงศ์
ณ อยุธยา) ทรงศึกษาวิชาแพทย์อยู่แต่ก่อน จึงเริ่ม
ศึกษาวิธีหมอฝรั่งจากมิชชันนารีอเมริกัน กับ นายโหมด
อมาตยกุล เรียนวิชาแยกธาตุ (Chemistry) และวิชา
เครื่องจักร (Machinery) แต่เรียนในภาษาไทยพูดภาษา
ฝรั่งไม่ได้ ทั้ง ๕ นี้เป็นผู้ที่สมาคมและนิยมความรู้ของฝรั่ง
มาแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ การที่ส่งไทยไป
เรียนวิชาในยุโรปก็ปรากฏว่าสมเด็จเจ้าพระยาได้ส่งไปครั้ง
แรกเมื่อในแผ่นดินนั้นคน ๑ ให้ไปเรียนวิชาเดินเรือ ไป
เรียนจนได้ประกาศนียบัตรเดินเรือทะเลได้ กลับมาได้รับ
ราชการในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๔

๒๐. ถึง ค.ศ. ๑๘๕๐ รัฐบาลอังกฤษแต่งให้เซอร
เซมสบรูก เป็นทูตมาขอทำหนังสือสัญญาใหม่ ครั้งนั้น

เป็นครั้งแรกที่พูดจากันในภาษาอังกฤษ เพราะเซอร
เซมสบรูกมาจากเมืองอังกฤษ ไม่ได้มาจากอินเดียเหมือน
ทูตอังกฤษก่อน ๆ ปรากฏในจดหมายเหตุว่ามีไทยคนเดียว
แต่พระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงภาษา
อังกฤษได้ทันช่วยราชการทำหนังสือโต้ตอบเซอรเซมสบรูก
ในคราวนั้น แต่ในเวลานั้นพระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงประชวรอยู่แล้ว ไม่โปรดให้รับแก้หนังสือ
สัญญากับอังกฤษ เซอรเซมสบรูกก็ต้องกลับไป

๒๓. ถึง ค.ศ. ๑๙๕๑ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓
สวรรคต พระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้เสวยราชสมบัติ พระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวได้ทรงรับประโยชน์ (Benefits) จากการที่ทรง
ผนวชอยู่ ๒๖ ปีนั้นหลายอย่าง ซึ่งมิได้มีแก่เจ้านายและ
ผู้ดี (the noble men) ในสมัยนั้น นอกจากได้ทรง
เล่าเรียนภาษาต่างประเทศ ยังได้เสด็จธุดงค์ไปตามหัว-
เมือง (extensive pilgrimages) อาศัยเหตุนั้นได้ทอด
พระเนตรเห็นความเป็นอยู่ของบ้านเมืองแถวราษฎร (the

conditions of the country and the people) เพราะฉะนั้น
พอเสวยราชย์ก็ทรงเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมซึ่งไม่เป็น
ประโยชน์พ้นสมัย เริ่มต้นแต่ในงานพระราชพิธีบรมราชา
ภิเษก โปรดให้พ่อค้าชาวต่างประเทศเข้ามาเฝ้าได้ในมหา
สมาคม และเลิกธรรมเนียมบังคับให้บ้านเรือนข้างทาง
เสด็จปิดประตูหน้าต่างอย่างที่เมืองจีน โปรดให้ราษฎร
มาเฝ้าได้ทั่วหน้า ใครจะถวายฎีการ้องทุกข์ต่อพระหัตถ์ก็ได้
ก็เกิดความนิยมแก่ราษฎรโดยพลัน

๒๒. ครั้งนั้นประจวบเวลารัฐบาลอังกฤษตั้งให้เซอร
ยอนเบาริ่งเป็นเจ้าเมืองฮ่องกงแล้ว ให้เป็นผู้มาขอทำสัญญา
กับไทยอีก เซอรยอนเบาริ่งได้ทราบว่าในประเทศสยาม
เปลี่ยนรัชชกาลใหม่ และพระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวได้ทรงศึกษาความรู้ของชาวตะวันตก มีพระ
อัธยาศัยกว้างขวางผิดกับพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน จึงคิด
อ่านทำความคุ้นเคย (friendly communication) กับ
พระบาทสมเด็จฯพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย มีหนังสือไปมา
พระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงรับ(respond)

ทางไมตรีมีต่อเซอรยอนเบาริง แล้วเซอรยอนเบาริงจึงได้เข้ามายังกรุงสยามเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๕ การปรึกษาทำสัญญาในระหว่างไทยกับอังกฤษก็เป็นการสะดวก ต่อนั้นอเมริกันและฝรั่งเศส และรัฐบาลยุโรปชาติอื่น ๆ เข้ามาทำสัญญาทางพระราชไมตรี กรุงสยามก็ได้แต่งทูตไปถึงเมืองอังกฤษและฝรั่งเศส เป็นอันเปิดประเทศสยามแก่ประเทศตะวันตกมาแต่นั้น

๒๓. เซอรยอนเบาริงได้แต่งหนังสือว่าด้วยประเทศสยามเรื่องหนึ่ง ในหนังสือนั้นได้กล่าวชม (Praise) พระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "The rare and illustrious example of a Successful devotion of the time and talent of a great Oriental soveeign to the cultivation of the literature and the study of the philosophy of the Western Nations." ดังนี้ แต่ยังมีความอีกผายหนึ่ง (there was another fact) คือท่านพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชาล่วงรู้กว่าผู้อื่นในสมัยเดียวกัน (he was far in advance of his contemporaries) เป็นการลำบากแก่พระองค์มิใช่น้อย (constituted on small handicap)

นอกจากพระองค์กับท่านผู้ซึ่งศึกษาคดีชาวตะวันตกมาด้วย
กันกับพระองค์ ผู้ที่จะเข้าใจหรือเห็นชอบด้วยพระบรมรา-
โชบายยังมีน้อย เพราะฉะนั้นในการที่ทำหนังสือสัญญา
เบิดเมืองไทยให้ชาวตะวันตกเข้ามาค้าขายครั้งนั้นมีความ
ลำบากแก่พระบาทสมเด็จฯพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิใช่น้อย
(there were many difficulties that King Mongkut has
had to face) ฝ่ายหนึ่ง (on the one hand) มีฝรั่งเข้ามา
ค้าขายในบางกอกเป็นอันมาก มีกงสุลมาตั้งและมาอ้างเอา
สิทธิตามหนังสือ (claim Extra-Territorial and treaty
rights) อีกฝ่ายหนึ่ง (on the other hand) ผู้ซึ่งต้อง
เสียมผลประโยชน์ (Privileges) เพราะชาวต่างประเทศ
เข้ามาค้าขายแข่ง ก็ร้องขอให้ช่วย ที่จะทำให้ประโยชน์
ทั้งสองฝ่ายเข้ากัน (adjustment) ไม่ใช่ง่าย และทำ
ไม่ได้โดยเร็ว แต่พระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวทรงสู้ความยากนั้นโดยมิได้ท้อถอย

๒๔. การต่างๆ ที่จัดทำตามแบบอย่างชาวตะวันตก
เกิดขึ้นครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่

หัวหลายอย่าง การทรับฝรั่งเข้ารับตำแหน่งหน้าที่ในราชการ
กกลับมีขึ้นในครั้งนั้น เป็นล่ามและเป็นผู้แปลตำหรับตำรา
บ้าง เป็นครูผึกหัดทหารบกและโปลิศซึ่งโปรดให้จัดตาม
แบบยุโรปบ้าง เป็นนายเรือแลช่างกลเรือไฟหลวงบ้าง
ทำการอื่น ๆ บ้าง ส่งที่เราได้เห็นและได้ใช้สอยกันบัดนี้
เกิดขึ้นในครั้งนั้นหลายอย่าง คือการใช้พิมพ์หนังสือของ
รัฐบาล โรงกระสาปน์ การใช้เงินเหรียญแทนเงินพดด้วง
ใช้อัฐทองแดงและดีบุกแทนเบี้ยหอย ศุลกะสถาน ถนน
ใหม่สำหรับใช้รถม้าและตึกซึ่งทำตามแบบอย่างฝรั่ง และ
โรงไฟ โรงเลื่อยจักรเป็นต้น ยังมีสิ่งอื่น ๆ อีกมาก
แต่ประหลาดที่การสำคัญยิ่ง และเป็นการซึ่งพระบาท
สมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องพระราชประสงค์อย่าง
ยิ่งกลับเป็นการช้า คือการที่ไทยเรียนรู้ภาษาชาวยุโรป
แม้มีฝรั่งเข้ามาตั้งอยู่ในบางกอก และรัฐบาลมีกิจเกี่ยว
ข้องกับฝรั่งมากขึ้นกว่า ไทยที่เล่าเรียนรู้ภาษาฝรั่งยังมีน้อย
เหตุที่เป็นดังนี้ ดูเหมือนจะเป็นเพราะผู้ที่สอนภาษาต่าง
ประเทศในสมัยนั้น มีแต่พวกมิชชันนารี ซึ่งสอนศาสนา

ด้วยกันกับสอนภาษา ถูกหลานไปเล่าเรียน พระพุทธศาสนา อยู่หัว มีพระเจ้าลูกเธอเมื่อก่อนทรงผนวชก็ทรงพระเจริญ เกินเวลาเล่าเรียนเสียแล้ว เสวยราชย์แล้วก็ยังทรงพระเยาว์ ต้องรอมาจน ค.ศ. ๑๘๖๒ เมื่อพระเจ้าลูกเธอมีพระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้น ทรงพระเจริญขึ้นถึงเวลาจะเล่าเรียน จึงโปรดให้หาครูอังกฤษ ได้นางแอนนาโอโนเวนเข้ามาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษแก่พระเจ้าลูกเธอ แต่สอนอยู่ไม่กี่ปี นางแอนนาโอโนเวนก็กลับไปเสีย พระเจ้าลูกเธอที่เรียนภาษาอังกฤษครั้งนั้น ได้เรียนต่อมาแต่พระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียว จนทรงทราบภาษาอังกฤษในรัชกาลที่ ๕

๒๕. พระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต เมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๘ พระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเสวยราชย์ เวลานั้นพระชันษาได้ ๑๖ ปี ยัง

ต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน แต่ทรงพระเจริญเกินกว่า
ที่จะเล่าเรียนอย่างเด็ก จึงจัดการให้เสด็จไปประพาสทอด
พระเนตรเมืองต่างประเทศ เมืองสิงคโปร์แลเกาะชะวา
เมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๑ ในปลายปีนั้นเสด็จไปประพาสอินเดีย
อีกคราว ๑ การที่พระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส ๒ ครั้งนี้ เป็นหัวต่อข้อสำคัญใน
พงศาวดารประเทศสยามต่อมา พอเสด็จกลับจากอินเดีย
ก็เริ่มทรงเปลี่ยนแปลงการในพระราชสำนักเป็นอย่างฝรั่ง
หลายอย่าง ที่สำคัญยิ่งนั้นคือ โปรดให้ตั้งโรงเรียนขึ้น
ในพระบรมมหาราชวัง ๒ โรง โรงหนึ่งเรียกครูอังกฤษ
ชื่อมิสเตอรแปรเตอรสันเข้ามาสอนภาษาอังกฤษ อีกโรง
หนึ่งสอนภาษาไทย แล้วมีรับสั่งให้ส่งบรรดาพระเจ้าน้อง
ยาเธอ กับทั้งบุตรเจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่ซึ่งมีอายุควร
แก่การเล่าเรียนเข้าเป็นนักเรียนในโรงเรียนทั้งสองนั้น นัก-
เรียนพวกนี้ได้มาทำราชการ จนถึงเป็นเสนาบดีในชั้น
หลังก็หลายคน จะยกพอเป็นตัวอย่างดังเช่น สมเด็จกรม
พระยาเทวงศวโรปการ นับว่าเป็นเสนาบดีไทยแรกที่

ปรากฏในพงศาวดารว่ารัฐภาษาฝรั่ง

๒๖. ถึง ค.ศ. ๑๘๗๓ พระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอม เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชันษาบริบูรณ์ ถึงเวลาที่จะทรงว่าราชการเอง จึงทำการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก อีกครั้ง ๑ ในพิธีนี้ได้มีการแปลกยิ่งอย่าง ๑ ซึ่งใครเห็นแล้วจะลืมไม่ได้ ด้วยประเพณีแต่โบราณมาใครๆ เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินต้องหมอบกับพื้น เมื่องานพระราชพิธีครั้งนี้ ในตอนต้นเจ้านายและข้าราชการก็ยังหมอบเฝ้าตามประเพณีเดิม จนถึงเวลาเสด็จประทับพระราช-บัลลังก์ ทรงพระมหามงกุฎแล้ว ก็โปรดให้ประกาศเลิกกิริยาหมอบเฝ้า ในขณะนั้นบรรดาผู้ซึ่งอยู่ในมหาสมาคมนับด้วยร้อยพร้อมกันถอดชนิดเสื้อแต่งนั้นเป็นต้นมา ภายหลังแต่งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว ก็ทรงประกาศเลิกทาส และจัดการเปลี่ยนแปลงขนบธรรม-เนียมอย่างอื่น ท่านบำรุงกรุงสยามตามทางซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนารถได้ทรงเริ่มดำริให้มีผลไพบูลย์สืบมาเพียงใด อาจจะกล่าวให้เห็นได้โดยง่าย เพียงเทียบจำนวนเงิน

แผ่นดินซึ่งเก็บได้ราวปีละ ๘ ล้านบาท ใน ค.ศ. ๑๘๖๘ เจริญขึ้นถึง ๑๕ ล้านบาท เมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๒ และเจริญถึง ๖๓ ล้านบาท ใน ค.ศ. ๑๙๑๐ อันเป็นปีที่สุดแห่งรัชชกาลอันวิเศษแสนยิ่งของพระบาทสมเด็จฯพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (the great and the record reign of King Chulalongkorn)

ข้าพเจ้าได้ทรมาน (inflicted) ท่านทั้งหลายได้ฟังบรรยายของข้าพเจ้านานพออยู่แล้ว เรื่องต่อไปท่านทั้งหลายอาจจะรู้ได้ในหนังสือซึ่งแต่งเรื่องเมืองไทยในชั้นหลัง และซึ่งหนังสือบางกอกไตม์ได้ลงเรื่องวันหลัง (other days Bangkok) ข้าพเจ้าจะหยุดเรื่องบรรยายเพียงนี้ หวังใจว่าท่านทั้งหลายจะไม่เบื่อหน่าย.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร
นายสนั่น บุณยศิริพันธุ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์
ผู้โฆษณา ๒๒/๔/๒๔๕๒

TUDC 03/10/2563